

Patrick Chatelion Counet

Paulus en de zonde

Paulus schrijft aan het einde der tijden. Wie Paulus goed wil begrijpen, en zeker zijn opvatting van de zonde, moet dit voor ogen houden. Maar kan dat? Kunnen we, twee millennia later, meedenken en meevoelen met iemand die ieder moment de apocalyps verwacht en de wederkomst van Christus?

Onleesbaar

De Franse letterkundige Roland Barthes noemt de geschetste situatie *démodé*. Je kunt niet hernemen of herbeleven wat voorbij is. Je kunt niet meer denken hoe het was toen de wereld nog geen auto's, treinen en vliegtuigen kende. Ja, je kunt je voorstellen hoe het was op een ezel door een bergpas te reizen (als Paulus). Maar dat is niet hetzelfde als een bergpas doorkruisen in de eerste eeuw na Christus zonder enig idee van de toekomst en van wat deze aan vervoersmogelijkheden biedt. Op ons tochtje met Paulus door de bergpassen van Cilicië raken we onze moderniteit niet kwijt, noch onze kennis van wat er na die eerste eeuw gebeurd is. Als we ons proberen voor te stellen wat Paulus werkelijk zag wanneer hij het tempelcomplex betrad en dat kolossale gebouw van Herodes aanschouwde, zullen wij eerst de moskeeën moeten wegdenken, het Palestijns-Joodse conflict en de kruistochten, maar dat is iets anders dan het tempelcomplex betreden zonder ook maar ooit van de islam te hebben gehoord. Wanneer aldus eenvoudige woorden als 'tempel' en 'bergpas' in zekere zin al 'onleesbaar' zijn, hoe *démodé* zal Paulus' opvatting van zonde dan wel niet zijn.

Christus is alles

Willen we in de buurt komen van Paulus' zondebegrip, dan moeten we mee voltrekken wat hij er-

varen heeft in zijn bekering tot Christus. Tijdens zijn Damascus-ervaring zoals deze sedert het verslag hiervan door Lucas in Handelingen wordt genoemd, hoort Paulus de stem van Christus. Zelf beschrijft hij dit visioen (dat letterlijk verblindend was) als een roeping en een openbaring (Galaten 1,15-16): geroepen door Gods genade die besloot 'zijn Zoon aan mij te openbaren'. Vanaf dat moment wordt Christus de allesbepalende factor in zijn leven. Christus wordt de *signifiant absolu*, om Jacques Derrida, een andere Franse denker, te citeren. De absolute betekenaar die het bestaan en de kosmos duidt, de *theorie van alles* zou men in de hedendaagse natuurkunde zeggen. Ook Paulus' opvatting van zonde wordt erdoor bepaald.

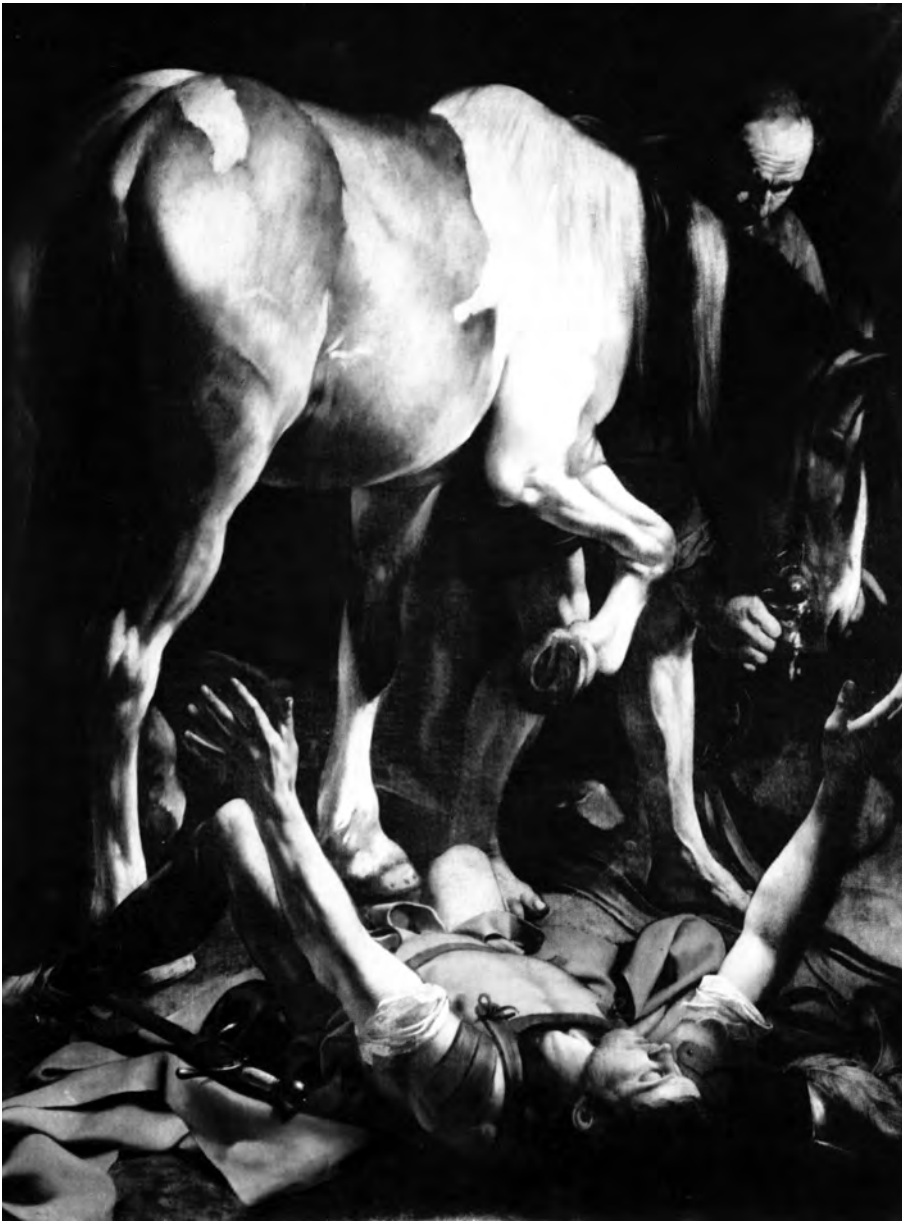
Zondeval en begeerte

Vóór Damascus werd Paulus' opvatting van zonde bepaald door de joodse theologie van de zondeval. Door Adams vergrijp was de dood in de wereld gekomen. Net als de onderwerping van de vrouw aan de man is de dood geen natuurgegeven, maar een straf. Ook de zonde, of het zondebesef, is in de ogen van Paulus een straf. Rüdiger Safranski wijst er in zijn boek over *Het kwaad* op dat het paradijselijke verbod van de verboden vrucht te eten een soort Geß-

ler-hoed vormt, en dat Paulus dit doorziet. Er schuilt in het verbod van God van de boom van goed en kwaad te eten geen intrinsieke zonde, zoals het niet zondig was de hoed van de landheer Geßler niet te groeten, ook al had hij

*Ook de zonde, of het zondebesef,
is in de ogen van Paulus
een straf*

deze daartoe op een paal gezet en werd eenieder die de hoed niet groette (zoals Wilhelm Tell), bestraft. Paulus redeneert op dezelfde wijze dat de wet de overtreding uitlokt (Romeinen 7,7): 'Betekent dit dat wet en zonde één en hetzelfde zijn? Volstrekt niet. Maar wel is het waar dat ik de zonde alleen heb leren kennen door de wet. Ik zou van de begeerte geen weet hebben, als de wet niet zei: U zult

De bekering van Paulus, Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571-1610), Rome, Santa Maria del Popolo

niet begeren' (Willibrordvertaling). De wereld op z'n kop. Paulus zegt: ik begeerde niet toen er geen wet was. Toen de wet kwam die zei: 'Ge zult niet begeren', begon ik te begeren. De zonde is dat ik weet wat niet mag. Eva was al gedoemd toen ze het verbod kreeg: het verlangen ontstond, en dat was al de overtreding. Niet omdat het verboden is, is het zonde, maar omdat ik begeer het verbod te overtreden. Zelfs als ik me inhoud, overtreed ik het. Aldus Paulus. Maar is hieraan dan geen ontsnappen mogelijk? Jawel, in Christus.

Vrijspraak en genade

Na en door de Damascus-ervaring brengt Paulus de joodse theologie van de zonde tot voltooiing. We blijven in de Romeinen-brief, slalomlezend door hoofdstuk 5: 'Zoals door één mens de zonde in de wereld is gekomen, en met de zonde de dood ... zo ook leidde één goede daad tot vrijspraak en leven voor allen' (Romeinen 5,12.18). Enkele waarnemingen bij deze verzen. De joodse theologie van de zondeval vindt hier haar cumulatie. De straf van de zondeval, de dood, is opgeheven in Christus: leven voor allen, eeuwig leven zelfs. Maar niet alleen de dood is opgeheven, ook de zonde is opgeheven: vrijspraak voor allen. En ten slotte is zelfs de wet opgeheven en vervangen door genade. Dat de dood is vervangen door eeuwig leven, de zonde door vrijspraak, en de wet door genade, kan alleen worden ervaren 'in Christus'.

Vrijheid en gelijkheid

Deze ervaring brengt Paulus tot het meest radicale gelijkheidsdenken dat denkbaar is. De straffen voor de zondeval zijn opgeheven in Christus. Dat betekent dat wie zich met deze Christus bekleedt, volledig bevrijd, vrijgesproken en vrij is: 'Met Christus bekleed is er geen Jood of Griek meer, er is geen slaaf of vrije, het is niet man en vrouw: u bent allemaal één in Christus Jezus' (Galaten 3,27-28). Bepaald geen realistisch beeld van mens en maatschappij. Toen niet, nu niet. Weliswaar hebben we in artikel 1 van onze Nederlandse Grondwet Paulus gekopieerd door de gelijkheid van Jood en Griek te verdisconteren in het verbod op rassendiscriminatie, de gelijkheid van

man en vrouw in het verbod op geslachtsdiscriminatie en de gelijkheid van slaaf en vrije in het verbod op discriminatie 'op welke grond dan ook', maar de negatieve benadering (verbod) laat al zien dat het niet van nature of van harte gaat. Dat was in de tijd van Paulus nog vele malen verschrikkelijker. Heidenen (Grieken) waren in de Joodse cultuur taboe, op slaven berustte het hele economische stelsel, en vrouwen hadden in de Joodse noch in de Romeinse wereld ook maar iets te vertellen. Er is maar één reden waarom Paulus zo radicaal kon en durfde te zijn: hij leefde aan het einde der tijden. Nauwelijks één generatie later, wanneer men aan de *Naherwartung* en een ophanden zijnde apocalyps begint te twijfelen, worden door de deuteropaulijnse schrijvers de radicale vernieuwingen van Paulus al teruggedraaid, wordt slaven weer opgedragen hun meester te volgen, wordt vrouwen de mond gesnoerd en zijn er opeens weer 'anderen'.

Augustinus

Naarmate de kerk meer geschiedenis begint te krijgen, raakt het zicht op Paulus' radicaliteit vertroebeld. Dat zien we dus al na één generatie, dat zien we bijvoorbeeld ook bij de grote theoloog van het zwaarste zondebegrip uit de christelijke wereld, Augustinus. Ligt bij Paulus het accent op vrijheid en bevrijding, Augustinus legt het accent zo'n vierhonderd jaar later op het gevecht tegen het zondige lichaam, het gevecht tegen de begeerten: 'Wanneer uw gevecht tegen de begeerten van het lichaam te heftig wordt ... roep dan de Geest aan. (...) Wanneer de wet van het lichaam de strijd begint tegen de wet van het verstand, en u gevangen wordt gehouden in de wet van de zonde die in ons lichaam zit, dan moet u bidden en bekennen: 'Ik ben een ongelukkig mens'' (*Sermo* 163). Anders dan Paulus, die zich verheugde over elke nieuwe doop als teken van de nieuwe wereld, is Augustinus beducht voor

---

Augustinus heeft een verschijning van Hiëronymus (detail), Staatliche Museen, Gemäldegalerie, Berlijn, begin vijftiende eeuw

mogelijke afvalligen. Na zo veel eeuwen christendom is de hoop op een spoedige wederkomst van Christus onder het volk Gods van Noord-Afrika bepaald niet vurig meer. Met alle gevolgen van dien voor Paulus' vrijheidsideaal.

Zondaar of bevrijd wezen?

Paulus ziet zichzelf en zijn geloofsgenoten als bevrijd van de ketens van de wet die je tot zondaar maakt. Hij ziet een wijde wereld van mensen die zichzelf door Christus kunnen bevrijden of zich juist bevrijd hebben. Augustinus ziet rondom zich een wereld van zonde en verderf. De mensen voor wie hij bisschop en herder is en voor wie hij preekt, zijn vaak al hun leven lang, generaties lang, christen. Hij ziet hen niet als teken en hoop van een nieuwe wereld, bevrijde mensen, zoals Paulus, maar als wezens die de zonde in het vlees dragen. Terwijl Paulus de zonde beschouwt als iets wat van buiten komt ('uit de wet'), is de zonde bij Augustinus gepersonaliseerd. Dat zien we vooral in het begrip zondaar dat in de preken van Augustinus van elke bladzijde spat, terwijl Paulus het in al zijn brieven slechts vijf keer gebruikt. Voor Augustinus is de mens allereerst een zondaar, in wie de zonde verpersoonlijkt is, bij wie de zonde in het vlees en in de genen zit en overerfelijk is.

Voor Paulus is de mens geen zondaar meer, maar een bevrijd wezen.

Niet de Tora, maar de messias

Christus brengt vrijheid.

Dat is de ware betekenis van rechtvaardiging door het geloof. Door het geloof in Jezus Messias wordt men bevrijd. Waarvan? Van de wet, van de zonde en van de straf. Sedert Luther is eeuwenlang geleerd dat 'geloof' in de formule 'rechtvaardiging door het geloof' in oppositie stond met 'het onderhouden van de wet'. Het 'nieuwe perspectief' dat sedert E.P. Sanders onder exegeten van de paulijnse brie-

ven in zwang is, leert dat joden ten tijde van Paulus helemaal niet geloofden dat ze gerechtvaardigd of verlost werden door het onderhouden van de wet. Dat gold als ketterij. Geen jood is in staat genade af te dwingen. Ook niet door de wet te onderhouden. Waar Paulus zich tegen verzet, is dat het bezit van de wet, de Tora, het ultieme teken zou zijn van Gods verbond met zijn volk. Het bezit van de wet stelt in de ogen van Paulus, aldus Sanders, niets voor in vergelijking met het zijn in Christus, de messias. Wat Paulus het jodendom volgens Sanders dus in feite verwijt, is dat het geen christendom is.

'Alles is geoorloofd'

Voor Paulus als farizeeër betekende bevrijding van de wet vooral bevrijding van knellende voorschriften als de besnijdenis, de sabbat, de reinheids- en voedselwetten. De verlossing van Christus betekent absolute vrijheid. Wanneer de Korintiërs hem hierop vragen: 'Is dan alles geoorloofd?', antwoordt hij min of meer postmodern: 'Ja, alles is geoorloofd, maar niet alles is goed' (1 Korintiërs 6,12). Paulus' (authentieke) brieven ademen dan ook een geest van vrijheid op vrijwel alle terreinen van het menselijk leven: 'Opdat wij vrij zouden zijn, heeft Christus ons vrijgemaakt' (Galaten 5,1).

Paulus verwacht het einde, en kan en durft daarom radicaal (te) zijn. Hoe triviaal en overkomelijk immers is het instituut slavernij, de achterstelling van de vrouw bij de man (de zondeval is opgeheven, dus ook deze straf!) en

hoe achterlijk zijn al die verschillen tussen de volkeren in gewoonten, zeden, opvattingen en geloofsvoorstellingen, nu het einde daar is. De tijd van Christus' optreden en de tijd van Paulus' optreden vallen in dezelfde generatie. Paulus bouwt een kerk van de eerste generatie christenen op, maar hij weet dat dit tevens de laatste generatie is. Deze wetenschap mee voltrekken is voor ons *démodé*.

*Voor Paulus
is de mens geen zondaar meer,
maar een bevrijd wezen*

De deuteropaulijnse terugval

Onnavolgbaar was Paulus ook, zoals gezegd, voor de generatie die hem opvolgde. Er treden kerkhervormers op die twintig jaar na Paulus' dood optreden in zijn naam. In hun pseudepigrafische, op naam van Paulus gestelde en daarom deuteropaulijns genoemde brieven wordt de klok teruggedraaid. Slaven worden opnieuw in de ketens geslagen, vrouwen wordt onderdanigheid opgelegd, en van het idee bevrijding blijft weinig tot niets over. Met de *Naherwartung* gaat ook het idee vrijheid op slot. Misschien wel de belangrijkste verandering is dat het veelkleurige jodendom is verdwenen. De belangrijkste christenen ten tijde van Paulus waren joden zoals hijzelf. Twintig jaar later, na de verwoesting van de tempel en de bijna volledige uitroeiing van de joodse bevolking in Jeruzalem en op het platteland van Judea, zijn de belangrijkste christenen Grieken en Romeinen. Er is nog maar één joodse stroming actief, die van de rabbijnse farizeeën. Terwijl Paulus zich als jood vooral verhiel tot joden en het joodse denken (altijd en overal richtte hij zich allereerst tot de synagogen en de joden in de diaspora), verhoudt de nieuwe generaties schrijvers zich allereerst tot de nieuwe christenen. Hun deuteropaulijnse geest wordt niet gekenmerkt door eindtijddenken, maar door kerkopbouw. Niet door vernieuwing en vrijheidsdenken, maar door restauratie en behoudzucht. Niet door het bevorderen van gelijkheid en vreugde over de bevrijding van de zonde, maar door het opzetten van een hiërarchisch systeem en de angst voor verval in de zonde.

Blind in de armen van de apocalyps

De latere generaties – de kerkvaders, Augustinus en vaak ook de hedendaagse kerken en denominaties – denken veeleer vanuit deze deuteropaulijnse geest. Zo ziet ook Augustinus, net als de generatie christenen na Paulus, zich geconfronteerd met een maatschappij die anders denkt en leeft dan de christenen binnen de muren van de kerk. Ook hij denkt nauwelijks of niet dat het einde der tijden ophanden is, en dus dat er flink tegen zonde en zondaars moet

worden opgetreden. En ook hij beseft dat er georganiseerd moet worden en dat er niet zonder regels en zonder orde verlangend en blind in de armen van de apocalyps gelopen mag worden. Maar wat hij niet weet, is dat hij hiermee niet in Paulus' geest handelt. Hij denkt dat alle brieven waarboven Paulus' naam staat, van Paulus zijn. Om zijn persoonlijke strijd tegen zonde te illustreren citeert hij uit 1 Timoteüs 3,2: 'Een bisschop moet onberispelijk zijn, schrijft Paulus' (*Sermo 176A*). De toevoeging 'schrijft Paulus' komt van Augustinus. Dat de eerste brief aan Timoteüs tot de deuteropaulijnse literatuur behoort, dertig jaar later dan de authentieke brieven van Paulus, weet hij niet. Heel de kerkinrichting die onder de deuteropaulijnen tot stand komt, staat ver af van het oorspronkelijke paulijnse gedachtegoed. Augustinus heeft zijn ambt van bisschop, dat een strikt hiërarchisch onderscheid tussen christenen maakt, niet aan Paulus te danken, zoals hij aanneemt, maar aan de deuteropaulijnen. Zo'n hiërarchische scheiding zou Paulus een gruwel zijn. Er is eenvoudig te weinig tijd om dit soort machtsblokken te creëren.

De kerk en de geschiedenis

De pastorale brieven van het Nieuwe Testament zijn deuteropaulijns. Een zogenaamde Paulus schrijft aan de leiders van de groeiende kerk, aan Timoteüs, aan Titus. Er komt, zij het nog rudimentair en schetsmatig, iets van een kerkstructuur in beeld. De leiders, de herders, wordt verteld hoe zij hun kudde moeten leiden. Deze sfeer krijgt in de verdere geschiedenis van de kerk, in het opstellen van regels, wetten en uiteindelijk zelfs een codex, steeds meer de overhand. De sfeer van leiderschap in een kerk die steeds meer geschiedenis krijgt. En dat is het grote verschil met Paulus: zijn kerk kende geen geschiedenis. ■